

УДК 821.161.2+821.111(73).091«19/201»
DOI <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2023.64.60>

Романенко Н. В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу*

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Фуфалько Я. Д.,

студентка III курсу спеціальності 035 Філологія

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОГО ЕТАПУ РЕЦЕПЦІЇ ТВОРЧОСТІ Е. ГЕМІНГВЕЯ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «МАТИ І НЕ МАТИ»)

Анотація. Стаття присвячена аналізу новітнього етапу перекладної рецепції творчості Е. Гемінгвея в Україні, який розпочався у 2017 році та тривав до початку повномасштабної російсько-української війни. Автори з'ясовують причини повторного перекладу творів американського прозаїка сучасними українськими перекладачами. Водночас, на прикладі новітнього україномовного варіанту роману «Мати і не мати», виконаного В. Морозовим, у статті виокремлені ті особливості перекладацького підходу перекладача, які сприяли задоволенню тих внутрішніх потреб українського суспільства, які спричинили процес повторного перекладу творів.

Спираючись на постулат порівняльного літературознавства про провідну роль національної літератури у процесі рецепції творчого доробку іншомовного письменника, а також на твердження дескриптивного перекладознавства про обов'язковість врахування цільового культурного контексту у вивченні перекладу творів, автори розглядають суспільно-історичну та соціокультурну ситуацію в Україні початку XXI століття.

У статті проаналізовано три основні причини появи повторних перекладів творів Е. Гемінгвея на початку XXI століття. Серед них іміджево-правові, культурно-просвітницькі та світоглядно-психологічні потреби, що визріли в українському суспільстві за період перебудови та незалежності.

Друга частина дослідження вивчає художній переклад як інструмент активізації рецепції творчості письменника українським реципієнтом. На матеріалі новітньої української версії роману Е. Гемінгвея «Мати і не мати» розглянуто ті граматичні, лексичні та стилістичні перекладацькі трансформації, які полегшують сприймання цього тексту сучасним українським читачем та стимулюють інтерес до усієї творчості американського прозаїка. Зокрема, авторами розглянуто рецептивні та естетичні функції лексичних трансформацій конкретизації значення, лексико-семантичної заміни, контекстуальної заміни; граматичної трансформації вилучення; стилістичної трансформації заміни конотативного значення.

Ключові слова: Ернест Гемінгвей, порівняльне літературознавство, літературна рецепція, художній переклад, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. Сучасний етап рецепції творчості Е. Гемінгвея в Україні (до початку повномасштабної російсько-української війни) характеризувався бурхливою активі-

зацією перекладацької діяльності, внаслідок якої українська культура XXI століття поповнилася сучасними інтерпретаціями творів письменника. Процес перекладу ініціювало «Видавництво Старого Лева» у 2017 році, після отримання прав від Hemingway Foreign Rights Trust на публікацію новітніх перекладів. Тепер більшість творів Е. Гемінгвея представлені у двох українських інтерпретаціях: ті, що виконані за радянської доби та ті, які здійснені у період з 2017 по 2021 роки.

Поява другого варіанту перекладів завжди вказує на процеси внутрішніх змін, які відбулися всередині суспільства-реципієнта. На важливості дослідження цільового соціокультурного контексту під час вивчення перекладу наголошували свого часу представники дескриптивного перекладознавства у 1970-х – 1990-х роках. Вони стверджували, що текстуальні особливості перекладу повинні розглядатися на тлі та з урахуванням соціокультурного контексту цільової культури. Аналіз цільового соціокультурного контексту передбачає вивчення вибору текстів для перекладу, з'ясування функцій перекладів, а також врахування текстових обмежень перекладу під дією цільового контексту [1]. Деяко подібну ідею висловлює літературознавча компаративістика в аспекті рецепції національними літературами іншомовного твору (в тому числі рецепції через переклади). Вона полягає у тому, що провідна роль у рецепції належить цільовій літературі, адже лише внутрішня потреба літератури-реципієнта запускає процес запозичення (рецепції) художніх досягнень іншої літератури. Д. Дюришин формулює цю ідею як «принцип вирішальної ролі сприймаючої літератури і ... її вибіркового ставлення до інонаціональних літературних цінностей» [2, с. 117]. Переклад твору є формою його рецепції, а потреби літератури-реципієнта є частиною цільового соціокультурного контексту.

Важливість врахування цільового культурного контексту під час аналізу художніх перекладів (про що стверджують дві різні філологічні дисципліни) вказує на необхідність виконання міждисциплінарних досліджень перекладів, які б поєднували перекладознавство із загальним та порівняльним літературознавством. Такий підхід дозволяє розглянути особливості мовної ретрансляції, ступінь збереження авторського стилю та розкриття ідейно-образного плану в інтерпретації, а також вивчити соціально-літературні причини появи нових перекладів та їх вплив культурне життя країни-реципієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Станом на сьогодні об'єктом практично всіх досліджень українських перекладів творів Е. Гемінгвея були ті інтерпретації, які були виконані радянськими перекладачами. Найсистемнішим з них є монографія Т. Некряч та Р. Довганчиної, яке поєднує вивчення особливостей перекладу різних текстових елементів із розглядом проблеми відтворення манери письма письменника [3]. Вивчення культурно-літературного та суспільно-історичного контексту, в якому здійснювалися переклади, розглядався у дослідженнях Т. Денисової [4], І. Коханської [5] та у наших роботах [6], однак усі вони стосувалися українських перекладів радянської доби. Новітні переклади творів Е. Гемінгвея українською мовою (2017–2021 р.р.) не ставали предметом спеціального дослідження, за винятком окремих наших статей, виконаних на перетині перекладознавства та порівняльного літературознавства [7; 8; 9].

Мета дослідження – провести комплексний аналіз новітньої української рецепції роману Е. Гемінгвея «Мати і не мати», розглянувши 1) соціокультурний контекст виконання перекладу, що дасть змогу з'ясувати причини повторної перекладної рецепції спадщини Е. Гемінгвея та виявити комунікативні функції, очікувані українським суспільством від цільового тексту; 2) ті, перекладацькі особливості української інтерпретації 2019 року, які сприяють досягненню культурно-естетичних запитів реципієнта.

Виклад основного матеріалу. У випадку з вивченням новітніх українських перекладів творів Е. Гемінгвея перевагу варто надати аналізу соціально-історичного контексту над культурним. Річ у тому, що естетико-літературні лакуни українського літературного процесу ХХ століття, які утворилися внаслідок його штучної ізоляції від світового, навмисного ідеологічного вихолощення, а також гальмування та нав'язування думки про маргінальність щодо мейнстріму російської літератури, були заповнені високохудожніми українськими перекладами творів прозаїка, виконаними у радянський період. Інтерпретації 2017–2021 років виконувалися за умов безперешкодної міжлітературної комунікації та доступу до усіх світових літературних процесів. Очевидно, що внутрішня національна потреба новітньої перекладної рецепції виникла не тільки під дією літературних, а й соціокультурних чинників. А саме, отримання Україною незалежності докорінно змінило суспільно-політичний устрій країни, трансформувала панівну систему цінностей та затвердило вектор розвитку в напрямку до демократичної правової держави. Однак відлуння нехтування у період тоталітаризму нормами міжнародного права ще й досі спостерігається у різних галузях, серед яких видавнича та перекладацька справа. Зокрема, радянські переклади спадщини Е. Гемінгвея українською мовою, хоча і є творами високої мистецької цінності, але були здійснені та видані без дотримання авторського права. «Свого часу радянські переклади Ернеста Гемінгвея стали справді знаковою подією. Але потрібно враховувати, що «Видавництво Старого Лева» придбало права у трасті Ернеста Гемінгвея, тож це єдині легальні видання в Україні. У Радянському Союзі з авторським правом було складно...» [10]. Тобто на початку ХХІ століття в Україні визріла іміджева потреба – це необхідність покращувати міжнародну репутацію і зміцнювати думку про себе, як про державу, що дотримується правових норм, в тому числі й у перекладацькій та видавничій сфері. Придбавши права, «Видавництво

Старого Лева» здійснює легальні видання перекладів, серед яких роман «Мати і не мати», покращує міжнародну репутацію України та виправляє помилки тоталітарної доби.

Іншою причиною здійснення повторних перекладів спадщини Е. Гемінгвея є потреба популяризації творчості Е. Гемінгвея серед молодого покоління, яке сформувалося за період незалежної України. Річ у тому, що рецепція творчості прозаїка в Україні у період 1990-х – 2016-х років була досить млявою з різноманітних причин, серед яких варто виділити циклічність та періодичність будь-якого процесу: активізація – гальмування – активізація. Цим пояснюється певне зниження інтересу читацького загалу до творчості американського прозаїка на початку ХХІ століття. Воно настало після двадцятирічної популярності – «Гемінгвеївського буму» та формування культу письменника у 1960-х – 1980-х роках. Процес популяризації тобто активізації та інтенсифікації рецепції творчості певного автора є процесом керованим, а не стихійним. Видавництва є тими установами, які з одного боку виявляють та задовольняють читацькі запити суспільства, а з другого боку можуть свідомо формувати читацькі смаки, здійснюючи культурно-просвітницьку діяльність. Саме необхідність популяризації творчості американського прозаїка серед молоді є ще однією із тих внутрішніх суспільних потреб, які стимулювали здійснення повторних перекладів.

Третьою вагомою особливістю цільового контексту та внутрішньою причиною поживлення перекладної рецепції спадщини Е. Гемінгвея в Україні була необхідність звернутися до творчості тих світових майстрів слова, твори яких містять воєнний досвід. До моменту розв'язання росією гібридної війни (2014 р.) упродовж 70 років на території України не відбувалося бойових дій, тому необхідний українцям досвід життя в нових реаліях могла дати світова література. Ще у 2017 р., до повномасштабного вторгнення, у передмові до новітнього перекладу роману «Фієста. І сонце сходить» С. Жадан зазначав: «...війна тепер є словом із нашого повсякденного слововжитку, ... вона тепер так само весь час присутня десь поруч, десь за кадром. І з нею відтепер доведеться рахуватись не лише тим, хто відчував її на дотик, але й тим, хто має справу з тими, хто її відчував» [11, с. 13]. Е. Гемінгвей, безпосередній учасник кількох воєн, упродовж усього творчого життя звертався до осмислення воєнної проблематики. Його твори описують різноманітні аспекти воєнного буття, знайомлять зі способами виживання та дають змогу запозичити досвід подолання психологічних травм, шоківих станів, посттравматичних розладів, криз та особистих трагедій.

Серйозні очікування українського суспільства від новітніх перекладів творів Е. Гемінгвея, серед яких роман «Мати і не мати», накладає відповідальність на перекладачів, зокрема і В. Морозова, створити такі українські версії, які забезпечать позитивну рецепцію творів українською молоддю.

Оскільки перекладачі та реципієнти інтерпретацій є сучасниками, то мова викладу новітніх перекладів відповідає нормам сьогодення, що полегшує засвоєння творів українським читачем. Однак інші аспекти вихідних текстів при перекладуванні потребують від перекладачів майстерності.

Одним з провідних способів, які застосовує В. Морозов при перекладі роману «Мати і не мати», є лексична трансформація конкретизації: “*We were all in there at Freddie’s place...*” [12, с. 91] – «*Mu всі судили у Фредді*» [13, с. 77]. Застосування

трансформації дозволяє перекладачу добрати вужчий контекстуальний відповідник, який подає інформацію експліцитно та конкретизує художню ситуацію у цільовому тексті. Приміром для перекладу діалогу героїв у барі багато семантичне дієслово “to have” відтворено дієсловом з вужчою семантикою «пити»: “What will you **have**, Al?” [12, с. 93] – «Що **вип’єш**, Але?» [13, с. 79].

За допомогою застосування трансформації конкретизації В. Морозов робить особистий внесок у творення образів чи ситуативного контексту, виступаючи співавтором Е. Гемінгвея, приміром: *Just then the old man with the long gray hair over the back of his collar ... comes in for a quarter of a pint...* [12, с. 91] – *Тут завалюється сивий патлатий старий* [13, с. 77]. Так, переклад англійського дієслова «comes» з широкою семантикою українським дієсловом «завалюється», яке має вужче денотативне, але яскраве конотативне значення, привносить до цільового тексту додаткову (проте релевантну) інформацію про те, що поява діда створила багато шуму, перервала бесіду Гаррі з адвокатом, про те, що старий рухався незграбно і можливо був напідпитку.

Використання трансформації конкретизації є прикладом співтворчості автора та перекладача, яка стає можливою завдяки здатності інтерпретатора глибоко зануритися у вихідний текст, уявити ситуацію у деталях та реконструювати уявлене з елементами власної творчості у цільовому тексті. Така співтворчість здатна позитивно вплинути на подальшу рецепцію перекладу українським читачем.

Глибоке розуміння першотвору та творчий підхід забезпечив вдале застосування перекладачем лексико-семантичних заміни, які цілком відповідають контексту та значно полегшують розуміння твору українським реципієнтом, приміром: “They were **nice-looking fellows** all right and I would have liked to have done them the favour” [12, с. 3] – «Вони були **нормальними хлопцями**, і я був би радий зробити їм послугу» [13, с. 7]. Перекладаючи опис злочинців, які нелегально переправляють людей морем і пропонують головному герою Гаррі угоду на оренду його човна, перекладач зміщує акцент із зовнішності «nice-looking fellows» на особистісні характеристики «нормальні хлопці», доречно відтворюючи імпліцитну думку першотвору про те, що, судячи із зовнішності нелегальних ділків, Гаррі все ж не мав ризику бути ошуканим ними.

Іншою провідною перекладацькою трансформацією є контекстуальна заміна. Приміром, саме вона дозволяє створити так би мовити «морську атмосферу» у перекладі шляхом заміни загальноживаних мовних одиниць термінологічними: “Get up **forward**,” I said to Eddy. [12, с. 49] – *Іди на бак*, – сказав я Едді. [13, с. 45]; *Then I turned her and headed her out and let her lay there...* [12, с. 50] – *Після чого розвернувся, відійшов трохи далі і став дрейфувати ...* [13, с. 45]; “Come astern and **put her broadside**” [12, с. 50] – *Заходьте з корми і швартуйтеся бортом* [13, с. 46].

Часте використання контекстуальних лексичних заміни спровоковане прагненням перекладача максимально доступно відтворити інформацію першоджерела та сприяти чіткості її сприйняття українським читачем. Приміром в оригіналі інформацію про алкогольну залежність Едді, помічника головного героя, подано імпліцитно за допомогою слів-замінників: “You know I couldn’t eat” [12, с. 46], “You can have **one**” [12, с. 46], *After he had it ...* [12, с. 46]. У перекладі інформацію подано відкрито: *Ти ж знаєш, що мені так не полізе...* [13, с. 42], *Можеш трохи*

випити [13, с. 42], *Він приклався до пляшки...* [13, с. 43]. Хоча імпліцитність повідомлення зменшено, український читач отримує точне уявлення про шкідливу звичку персонажа.

Контекстуальні заміни активно застосовуються при відтворенні прямої мови персонажів. У переважній більшості випадків стилістично нейтральна лексика оригіналу замінюється просторічним або сленговим синонімом у перекладі. Така трансформація є засобом творення образу героїв, адже через мовлення у читача формується розуміння про соціальний статус персонажів чи про їх емоційний стан: “Don’t you come around here **asking** where he is” [12, с. 91] – *Не треба сюди приходити й **винохувати**, де він* [13, с. 77].

Трансформація вилучення (головним чином підмета) є типовим підходом для відтворення мовлення персонажів та розповідача, приміром: *You can name your own price* [12, с. 3] – *Можеш назвати свою ціну* [13, с. 7]. Використання неповних речень є ознакою розмовного стилю в українській мові, тому трансформація вилучення слугує невимущеності та природності звучання мовлення героїв та розповідача у цільовому тексті.

Розглянуті трансформації сприяють характеротворенню, точному формуванню ситуативного контексту, природності та невимущеності оповіді. У комплексі вони полегшують сприйняття роману «Мати і не мати» українським реципієнтом, а сам переклад стає дієвим інструментом активізації інтересу до творчості Е. Гемінгвея.

Висновки. Таким чином, причини появи повторних перекладів творів Е. Гемінгвея українською мовою лежать, головним чином, у соціокультурній сфері, а саме: 1) у необхідності створення позитивної міжнародної репутації країни, що дотримується вимог авторського права для здійснення перекладацької та публікаційної діяльності; 2) у необхідності популяризації творчості американського прозаїка серед української молоді; 3) у необхідності для усього українського суспільства, яке травмоване російсько-українською війною, звернутися до досвіду, накопиченому у світовій літературі, зокрема у творчості Е. Гемінгвея. Перекладознавчий аналіз роману «Мати і не мати» наочно продемонстрував майстерність виконання новітньої української версії та визначив її потенціал як засобу відновлення інтересу до творчості американського письменника у сучасному українському суспільстві.

Література:

1. Holmes J.S. The Name and nature of Translation Studies. URL: <http://docenti.unimc.it/elena.digiovanni/teaching/2020/22450/files/the-name-and-nature-of-ts-holmes> (дата звернення: 12.10.2023).
2. Durisin D. Theory of Literary Comparatistics. Bratislava : Pub. House of the Slovak Academy of Science, 1984. 334 p.
3. Некряч Т.С., Довганчина Р.Г. Айсберг в океані перекладу: Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінгвея в перекладах українською і російською мовами. Київ : Кондор, 2014. 220 с.
4. Денисова Т.Н. Ернест Хемінгвей. Життя і творчість. Київ : Дніпро, 1972. 164 с.
5. Коханська І.С. Літературна репутація роману Е. Хемінгвея «По кому подзвін» в американському, російському та українському літературознавстві : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Тернопіль, 2007. 20 с.
6. Чикирис Н.В. Творчість Е. Хемінгвея в Україні: особливості критичної рецепції, історія перекладів. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2003. № 3. С. 36–40.

7. Романенко Н.В. Воєнна проза Е. Гемінгвея у новітньому українському перекладі (на прикладі роману «Прощавай, зброе»). *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 22. Т. 2. С. 209–214.
8. Романенко Н.В. Перекладацькі трансформації як інструмент стимулювання міжлітературної комунікації (на матеріалі перекладів роману Е. Гемінгвея «Фієста. І сонце сходить»). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2021. Вип. 39. С. 84–90.
9. Романенко Н.В. Рецепція роману «По кому подзвін» Е. Гемінгвея українською літературою ХХ–ХХІ століть (етапи, перешкоди, новітня версія). *Актуальні питання гуманітарних наук: збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2019. Вип. 24. Т. 2. С. 108–111.
10. Дронь А. «Теорія айсберга» та економія слів. Як перекладають Гемінгвея? URL: <http://starylev.com.ua/blogs/teoriya-aysberga-ta-ekonomiya-sliv-yak-perekladayut-gemingveya> (дата звернення: 10.11.2023).
11. Жадан С. Гемінгвей, який завжди з тобою. *Фієста. І сонце сходить*: роман / Е. Гемінгвей. Львів, 2017. С. 9–13.
12. Hemingway E. *To Have and Have Not*. New York: Charles Scribner's Sons, 1937. 262 p.
13. Гемінгвей Е. Мати і не мати: роман / пер. з англ. В. Морозова. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 224 с.

Romanenko N., Fufalko Ya. The translation aspect of the modern Ukrainian reception of E. Hemingway's literary legacy (the novel "To Have And Have Not" as the example)

Summary. The article is devoted to the analysis of the newest stage of the reception of E. Hemingway's literary legacy in Ukraine, which began in 2017 and lasted until the outbreak of the full-scale Russian-Ukrainian war. The authors of the article focus on the translations of E. Hemingway's works by contemporary Ukrainian translators and consider these modern translations as the form of the literary reception.

The authors single out the reasons for translating E. Hemingway's literary works for the second time. The authors scrutinize the newest Ukrainian version of E. Hemingway's novel "To Have and Have not", translated by V. Morozov, and highlight those features of the translator's approach which contribute to the satisfaction of the internal needs of the Ukrainian society to translate the novel anew.

Relying on the tenet of comparative literary criticism about the leading role of national literature in the reception of a foreign writer's work, as well as on the statement of descriptive translation studies about the necessity of taking into account the target cultural context, the authors examine the socio-historical and socio-cultural situation in Ukraine in the early twenty-first century.

The article identifies and analyzes three main reasons for translating E. Hemingway's literary works for the second time. These reasons include image and legal, cultural and educational, and ideological and psychological needs which arose in the Ukrainian society during the period of perestroika (policy reform) and independence.

In the second part of the article the authors consider the literary translation as the tool for intensification of the reception of Hemingway's oeuvre in Ukraine. On the basis of the newest Ukrainian version of Hemingway's novel "To Have and Have Not", the authors examine the grammatical, lexical and stylistic translation transformations that facilitate the perception of this text by contemporary Ukrainian readers and stimulate the interest in the entire creative work of the American novelist.

In particular, the authors analyze the receptive and aesthetic functions of lexical transformations of meaning specification, lexico-semantic substitution, contextual substitution; grammatical transformation of extraction; stylistic transformation of the connotative meaning replacement.

Key words: Ernest Hemingway, comparative literary criticism, literary reception, literary translation, translation transformations.